

<https://doi.org/10.31874/2520-6702-2018-6-2-58-71>

УДК 111:172:130.3

Брижнік Віталій

Вступ до філософії освіти Макса Шелера: реформоване управління вищою освітою як чинник стійкого розвитку громадянського суспільства*

Анотація

Свою роботу «Університет і народний університет» Макс Шелер, засновник філософської антропології і соціології знання, опублікував 1921 року в Німеччині, в той період її історії, коли ця країна перебувала у стані суспільної кризи. Зазнавши глибокої поразки в Першій світовій війні, Німеччина отримала серйозні економічні, фінансові, внутрішньо політичні проблеми. Але найголовнішою проблемою для тодішньої Німеччині була криза суспільної морали німецького народу, який утратив традиційні чинники своєї соціальної інтеграції та солідарності. Культурною альтернативою тим занепалим чинникам Макс Шелер постулював реформовану вищу освіту, яка спроможна позитивно вплинути на німецьке суспільство, передовсім через свій виховний вплив на представників робітничої молоді. На переконання Макса Шелера, реформування вищої освіти, маючи вигляд побудови «народного університету», мусить відбуватися передовсім через оновлення керівного складу освітніх інституцій, а також через залучення до освітнього процесу нових, молодих викладачів, основною роботою котрих є виховання студентів засобом надання їм відповідних знання. Ці знання повинні таким чином складатися з гуманітарних і спеціальних фахових дисципліни, що зумовить виховання молодого робітника активним учасником розбудови повоєнного німецького суспільства як демократичного й унеможливить будь-який ідеологічний вплив на його свідоме життя. Макс Шелер назвав особистий дух людини внутрішнім чинником, який визначає її педагогічну та освітню діяльність. Ті освітяни, які зрозуміють присутність у собі особистого духу, виконуватимуть свою педагогічну діяльність, орієнтуючися на ідею духовної національної єдності. Результатом цієї педагогічної діяльності стане постійна розбудова громадянського суспільства новою людиною, такою особистістю, яка була вихована позаідеологічною освітою.

Ключові слова: громадянське суспільство, гуманітарна освіта, народний університет, особистість, особистий дух, професійна освіта, реформування, управління, університет.

Вступ

Філософсько-освітні твори німецького філософа та університетського викладача Макса Шелера є безумовно актуальними й теоретично цінними для українського суспільства, передовсім для тої його частини, яка намагається позбутися ідеологічної влади над собою минулого радянської імперії. Цей німецький мислитель у своєму головному філософсько-освітньому творі «Університет і народний університет» запропонував до уваги своїх читачів

---

* Редакція зауважує, що автор, використовує принципи «Проекту нової редакції українського правопису», який був винесений на обговорення і 24 жовтня 2018 р. на спільному засіданні президії НАН України та колегії МОН схвалений і рекомендований після доопрацювання для подання на затвердження до Кабміну, але ще не прийнятий для загального користування.

проєкт реформування вищої освіти в тодішній, постімперській Німеччині. Особисте бачення Макса Шелера суті освітньої реформи, що позитивним чином спроможне впливати на виховання соціально активного громадянина, є ідейно значуще для нашого українського суспільства. Такого соціокультурного утворення, котре незмінно потребує дієвих теоретичних засобів для стійкої ідейної боротьби проти сучасної тенденції збереження дегуманізованої ідеології та культури історично зруйнованої радянської імперії.

Аналіз останніх досліджень. Дослідницький інтерес до творів Макса Шелера з філософії освіти є незмінним протягом останніх десятиріч. Серед німецьких дослідників, які здійснювали аналіз філософсько-освітніх робіт Макса Шелера слід виокремити такі імена, як Ілья Шрубар, Рольф Кюн, Гюнтер Фрьоліх, Манфред С. Фрінґс, Фердінанд Фельман, Йоахім Фішер, Пітер Вельсен, Кристоф Бьор. Дослідження названих учених були опубліковані у збірці, що вийшла у світ за назвою «Формування суспільства: Шелерова соціальна філософія в контексті» (2007). Серед вітчизняних дослідників, які у своїх роботах розглянули філософсько-освітні ідеї та переконання Макса Шелера, передовсім варто зазначити Світлану Черепанову та Ірину Починок.

Мета цієї статті полягає в актуалізації вихідних філософсько-освітніх ідей та переконань Макса Шелера, які стосувалися його бачення реформування освітнього процесу в університеті, що потрібне для суспільства, яке ще не позбулося залишкового ідеологічного впливу зруйнованої імперії на свідомість своїх громадян. **Завданням** даної роботи є філософський розгляд головного філософсько-освітнього твору Макса Шелера «Університет і народний університет». Реалізація сформульованої мети й розв'язання дослідницького завдання уможливилось через використання таких методів, як аналітичний, герменевтичний (для тлумачення названої філософсько-освітньої роботи Макса Шелера) та історико-філософський (історичний та логічний підходи).

Результати дослідження

На тлі песимістичних настроїв, що оволоділи умами багатьох німців після катастрофічної поразки Німецької імперії в Першій світовій війні, не зникла, як властива ознака німецького характеру, тверезе прагнення дієво долати, ліквідувати будь-які життєві негаразди. Достоту таким чином можна пояснити публікацію низки творів німецьких інтелектуалів та вчених, метою котрих було представлення особистих позицій щодо потрібних для тодішнього німецького суспільства ідейних орієнтирів та практичних засобів, які вирішили б ті проблеми.

До таких робіт, приміром, можна віднести публічні лекції німецького соціального мислителя Макса Вебера, що були опубліковані за назвою «Покликання до політики» (1919) та «Покликання до наукової діяльності» (1919), в яких останній, розглянувши явище покликання людини до відповідної діяльності, запропонував його вбачати дієвим засобом долання негативних суспільних феноменів. Також і публікацію роботи німецького філософа Макса Шелера «Університет і народний університет» (1921) можна збагнути як бажання освіченої людини запропонувати суспільству такий практичний засіб, який напевно зумовить його вихід із стану соціально-політичної, а також і соціально-економічної кризи. Основним наміром Шелера було привернення уваги освічених німців до культурного явища вищої освіти як до потенційного засобу ліквідації феноменів, що мають виразно негативний для суспільного життя людей характер. Таке особисте переконання інтелектуала, людини, робота якої відбувається завдяки активному застосуванню власного розуму, було цілком актуально в той період німецької історії, коли модель політичного управління Німецької імперії була ліквідована, а демократичне врядування постімперської Ваймерівської республіки,

потребувало дієвої, стійкої опори з боку відповідних соціальних інститутів. Достоту таким інститутом була визначена німецька вища освіта, котра, відповідно до сути названої роботи Шелера, мусила бути реформована кардинальним чином.

До публікації твору «Університет і народний університет» Макс Шелер у своїх ранніх філософських роботах ідейно тяжів до «філософії життя», теоретично впливової в Німеччині кінця XIX ст. – початку XX ст. філософської течії. 1912 року Шелер опублікував твір «Ресентимент у структурі моралей», у якому, переосмисливши значення «ресентименту», одного з понять філософії радикального критика буржуазної культури та морали Фридриха Ніцше, експлікував суть своїх власних аксіологічних та етичних переконань, духовною основою котрих була релігійна, християнська мораль (Шелер, 1999). Останню Шелер запропонував у названій роботі вбачати такою, що за своєю первинною духовною суттю цілком вища за мораль та цінності буржуазного суспільства.

На початку війни Шелер, не маючи можливість перебувати в лавах кайзерівського райхсверу через астигматизм свого зору, видав роботу «Геній війни та німецька війна» (1915), в якій охарактеризував світову війну та її завершення тим чинником, який зумовить духовне відродження Людини, а також призведе до остаточного руйнування західного, буржуазного суспільства. 1916 року Шелер опублікував збірку своїх творів «Війна і відбудова», в якій заперечив наявність у війні будь-якого культурного сенсу, охарактеризувавши її результатом особисте покаяння Людини за її причини, що зумовить духовне оновлення Європи. На початку тогож року Шелера надіслав до часопису «Верховина» («Hochland») свої нариси за назвою «Соціологічна переорієнтація та повоєнні завдання німецьких католиків», у яких, експлікувавши суть своєї ідеї християнської спільноти, закликав у мабутній повоєнній Німеччині стати духовно-моральними лідерами саме німецьких католиків. Можна визначити, що Шелерові твори того періоду, в яких були присутні й соціально-педагогічні сенси, являють собою особистий пошук інтелектуалом правильного шляху культурного розвитку Європи. За Шелером, тодішні західно-європейські суспільства мусили стерегтися ідеологічних крайнощів як надмірно прагматичного, буржуазного Заходу, втіленням якого для Шелера була англосаксонська культура, так і більшовицько-атеїстичного Сходу, з його дегуманізованою ідеологією революційного здобуття пролетаріатом влади над суспільством. Ідейно спираючись на ставлення християнського неоплатоніка Августина до явища особистої любови, справжність якої потверджена її духовною, християнською суттю, Шелер у тих роботах охарактеризував відновлення солідарности первинної християнської спільноти та розбудову в суспільстві соціалізму на основі християнської духовности відповідними цілями соціокультурних перетворень у майбутній повоєнній Європі. За Шелером, лише в такий спосіб західно-європейські народи, які цивілізаційно втратили солідарність християнського етосу, зможуть подолати тягар провини за жертви Першої світової війни.

На час публікацій твору «Університет і народний університет» Шелер, починаючи з 1913 року й до своєї смерти (1928) працював у редакції часопису «Щорічник із філософії та феноменологічних досліджень» разом з А. Пфендером, М. Гайґером та А. Райнахом. Тоді, 1919 року, за підтримки молодого мера Кельна Конрада Аденауера Шелер отримав посаду одного з очільників Інституту соціології та соціальних наук Кельнського університету, в якому викладав як професор філософії протягом наступних дев'яти років. Є очевидним, що Шелерова рефлексія щодо реформування управління вищою освітою ґрунтувалося на його особистому досвіді університетського викладача.

За ідейну основу цієї роботи, в якій духовно-провідна місія німецького католицизму була відсунута на другий план, Шелер обрав теоретичний спадок німецьких мислителів Йогана

Фіхте, Фридриха Шляермахера та Вільгельма Гумбольдта. Ті німецькі мислителі на початку XIX ст. писали про розбудову німецького університету як загальнонаціонального і зробили особисті значні теоретичні і практичні внески в його утвердження в німецькому суспільстві як соціального інституту. Також як ідейну підтримку своєму баченню відповідного реформування освітнього процесу у вищій школі Шелер використав роботу німецького науковця В. Піхта «Німецька вища школа майбутнього» (1919), в якого й ідейно запозичив поняття народного університету (варто зауважити, що російською мовою Шелерову роботу «Universität und Volkshochschule» переклали як «Університет і народний університет», однак «Hochschule» («вища школа») не подібна до університету через те, що, на відміну від останнього, не надає своїм випускникам докторського ступеня). Запропонувавши своїм читачам, передовсім викладачам традиційного німецького університету, як, власне, й будь-якій освіченій людині, власне бачення перетворення названого університету на «народний університет», Шелер охарактеризував останній втіленням такої революційно перетвореної освіти, яка поширює серед нижчих верств повоєнного німецького суспільства життєво потрібне для нього знання. Це знання має напевно унеможливити виникнення будь-яких ідеологічних протистоянь, а отже й будь-які революційні, збройні виступи. Задекларувавши у вступі «Університету і народного університету» свою позицію щодо реформування університету, Шелер постулював цю реформу чинником демократизації вищої освіти, що передовсім вможливлюється через її доступність робітничій молоді.

Іншим вихідним моментом Шелероного проєкту реформування управління вищою освітою було критичне ставлення його автору до роботи Карла Гайнриха Бекера «Культурно-політичні завдання імперії» (1919). Останній був державним функціонером і за часів політичного врядування уряду Ваймерської республіки перебував на посаді міністра освіти Пруссії. Серед усього іншого, роботу Шелера «Університет і народний університет» можна вбачати критичною відповіддю німецького освітянина, який виріс на берегах Райну на управлінські переконання Бекера, функціонера пруської освіти, стосовно суті освітнього процесу, що було викладено в його книжці «Культурно-політичні завдання імперії» (1919), представляючи позиції ідеологічно-владних кіл зруйнованої Німецької імперії. Тих пруських чиновників, дисциплінованих імперських підданих, які не вважали за потрібне реформувати вищу освіту відповідно до нових соціально-політичних запитів тодішнього німецького суспільства, котре після воєнної поразки Німецької імперії встало на демократичний шлях свого соціокультурного розвитку, маючи потребу в формуванні нової, громадянської ідентичності та її поширення серед німецького юнацтва. Варто зауважити, що Шелер мав особистий конфлікт із Бекером та з його оточенням. Ті функціонери від освіти одного разу відмовили у своїй підтримці Мартіну Гайдеґеру, якому Шелер прагнув допомогти отримати певну посаду в системі університетської освіти тодішньої Німеччини (Хорьков, 2007). Утім, відповідно до критичних переконань Шелера, ця система, створена у вигляді владної вертикалі, зазвичай не демонструє свою прихильність до перетворень, які зумовлює своєю діяльністю пасіонарна особистість.

Шелер розпочав цю роботу тим, що зауважив тодішню «несистемну» тенденцію суспільного руху до такої демократизації, котра мала вигляд руху за розширення вищої школи. Також філософ указав на безпосередню відповідність названої тенденції щодо розбудови нової, республіканської і демократичної Німеччини, політичне реформування котрої отримало б підтримку від результатів реформ у вищій освіті. З іншого боку, Шелер зауважив і небезпеку поширення у своїй країні «світогляду» пролетаріята, представники інтересів якого, себто, ліві політичні сили, в антидемократичний спосіб забороняли кар'єрне просування шляхом

«партійного навчання та партійної освіти» (Шелер, 2005:60). За Шелером, дієвість освітніх реформ, які напевно утвердили б у тодішній Німеччині тих зразків освіти, які юнацтво могло отримати в «народному університеті», що також ліквідувало б помилки й недоліки системи попередньої освіти, мусило позитивним чином, практично вплинути на політичну ситуацію в оновленому німецькому суспільстві (Шелер, 2005:61-62).

Свій проект реформування вищої освіти Шелер виклав у двох основних розділах (із додатком у вигляді їхніх фрагментів). У першому розділі, що має назву «До реформи університету», Шелер теоретично протиставив постать майбутнього викладача «народного університету», особиста діяльність якого зумовлена потугою його індивідуального духу, освітнім функціонерам, які тримаються тої традиції вищої освіти, що існувала за часів управління Німеччиною імперськими державцями.

Шелер розпочав цей розділ тим, що визначив п'ять цілей діяльності всієї системи тодішньої європейської освіти. Відповідно до тих своїх визначень Шелер запропонував убачати систему попередньої європейської освіти нездатною реалізувати «всебічне духовне формування» людини як особистості. Останнє, на його переконання, відбувається лише завдяки вирішенню особливих «загальноосвітніх завдань», а також через «правильне, просте та доцільне поширення всіх благ сфери освіти та знання серед різних верств і класів населення». Однак, ця система спроможна зберігати для наступних поколінь європейців увесь «спадок знання, що було створено працею західноєвропейських народів протягом їхньої спільної історії»; також вона здатна виконувати «методичне, педагогічне й ощадливе викладання та навчання у сфері професійної і спеціальної освіти» для всіх тих людей, практична діяльність яких є потрібною для суспільства; як третю її ціль Шелер назвав вимогу «методологічного продовження научного дослідження» (Шелер, 2005:62-63). Ті перші дві проблеми попередньої освітньої системи, на думку Шелера, можуть негативним чином вплинути на формування «народного університету», якого, за Шелером, мають створити на культурній основі попереднього, традиційного університету.

Розглянувши історію виникнення та поширення в Європі явища університетської освіти, Шелер зауважив ту роль, яку німецький університет, первинно гуманітарний освітній заклад, отримавши од вітчизняних державців академічну свободу, виконав у розбудові німецької культури та держави, започаткувавши, зокрема, спеціальну фахову освіту (Шелер, 2005:64-65). Однак на думку Шелера, недоліком тодішнього університету є превалювання в його освітньому процесі ролі саме наукових досліджень. Останнє відбувається через (що також зауважив у своїй роботі Бекер) применшення педагогічної, виховної роботи викладачів із своїми студентами, яких засобом надання їм передовсім наукового знання виховують як дослідників. Філософ крім того вказав і на небезпеку формування зневажливого ставлення до педагогічної діяльності та неприхований утилітаризм тодішньої німецької науки (Шелер, 2005:66). Його наслідком Шелер охарактеризував наявність напруги в освіті, яка присутня поміж науковими дослідженнями та викладанням спеціальних, фахових дисциплін. На переконання філософа, така напруга існує також і поміж «обома завданнями» університету, який, з одного боку, за своєю суттю є «вищим загальним духовним утворенням» і сприяє формуванню особистості, а з іншого боку, університет, вважаючи назване своїми цілями, є майже єдиним освітнім закладом у Німеччині, який до цих цілей має якийсь стосунок (Шелер, 2005:67). Шелер назвав першочерговим завданням нового, «народного університету» набуття душею людини «особистісної форми», що має відбуватися через виховний вплив освітнього процесу на людину, задля її духовного зростання та формування її як «духовної особистості» (Шелер, 2005:69).

Подібна напруга, на думку Шелера, існує також поміж діяльністю видатних особистостей, зумовленої силою їхнього особистого духу, та спеціально-науковою освітою, яка стосується наукових досліджень. На його переконання, як така, освіта є собою тоді, якщо вона – різнобічна освіта. Пославшись на таке поняття Едуарда Шпранґер, як «філософська освітня цінність спеціального наукового предмету», за допомогою котрої можна «вперше побачити та зрозуміти тільки у світлі філософії або такої освіти, яка всебічно охоплює світове Ціле», Шелер запропонував поставитися до такої освіти як до дієвого засобу осягнення, приміром, хіміком «освітньої цінності» своєї спеціальності. Себто, таким науковцем, який завдяки їй зможе отримати «розуміння розвитку своїх релігійних або державно-громадянських почуттів».

Намагаючись ідейно подолати зовнішні, соціальні завади, що унеможливають формування «духовної особистості», філософ запропонував убачати особистість такою людиною, котра сама себе формує засобом виконання духовної праці. Такої роботи, яка відокремлена од роботи «спеціально-наукової». На думку Шелера, ця особистість спроможна побачити «свій спеціальний предмет, його обмежений сенс і значення в цілісній системі завдань людського життя та його сенсу». Після чого особистість має ставити перед собою завдання, спрямоване на «виявлення зв'язків, які поєднують спеціальний предмет із цілісністю світу та життєвих завдань» (Шелер, 2005:69).

Всупереч точці зору Макса Вебера щодо важливості для науковця утримуватись від оцінкових суджень, пріоритетим у діяльності особистості Шелер назвав те, що остання, задіяна в освітньому процесі, просто повинна виконувати особисті судження ціннісного характеру, без чого, на переконання філософа, освіта неможлива. Однак це виключає важливість спеціально-наукового, фахового навчання і «чистого» дослідження, метою котрого філософ постулював формування світоглядно-освітньої функції «народного університету». Остання мусить стати у вищій школі «предметом особливої турботи та культури» як залучена як до «професійної і спеціально-наукової освіти», так до «справжньої діяльності» (Шелер, 2005:70).

Шелер зауваживи соціальне значення відкритості «народного університету», який надаватиме відповідне знання та освіту всім суспільним верствам, і, відповідно до останнього, постулював четверту мету «народного університету», яка здійснюється в рамках суспільного руху за поширення вищої освіти. Такою метою для нього, після здобуття таких цілей, як «навчання», «дослідження» та «формування особистості», є «розподіл знання та освіти», що реалізувалося б завдяки запровадження «канікулярних курсів», курсів у народних школах, за активної участі «уповноважених університетських доцентів» (Шелер, 2005:70).

Відмежувавшись од переконань пруського посадовця Бекера щодо традиційних цілей університетської освіти, Шелер констатував неможливість відновлення старого, перенасиченого знанням «universitas». Відновлення останнього Шелер запропонував убачати не лише як «принципово традиціоналістською спробою» збереження інституту освіти, що містить у собі «сутність і дух середньовіччя», а також і невиправдано «вдихнути в нього нове життя» (Шелер, 2005:72). Такий консерватизм вищої освіти, на думку Шелера, цілком несумісний із рухом до «соціальної демократизації» німецького суспільства, який усе ще залишався під бюрократичною владою, панівної у виробництві та банківській справі. Філософ критично поставився до присутності бюрократичних прагнень в освіті, що кардинально гальмує отримання управлінських посад в освіті тими, хто є «творцями духовних синтез великого стилю». На переконання філософа, результатом останньому буде виникнення «науково-технічної реакції», котра зупинить «природну тенденцію до спеціалізації дослідження» і спричинить потужний тиск із боку спеціально-наукового і фахового навчання.

Таким чином, ця освіта буде змушена в обхід «народного університету» торувати собі інші шляхи, шукаючи інші місця задля здійснення своєї праці. Шелер указав на те, що реальним наслідком названому стало б не залучення до вищої школи нових, практично орієнтованих вищих навчальних закладів, а часткове виснаження «народного університету» його новими «видами і різновидами, що постійно виникають», а також «збільшення чисельності цих закладів поза університетом» (Шелер, 2005:72-73).

Виокремивши, як головне для «народного університету», участь в його освітньому процесі особистості, а також роль її світогляду та її здібностей оцінювати людські дії, Шелер назвав шкідливим для Німецької імперії саме централізоване управління освітою, котрого трималося пруське міністерство освіти. Філософ указав на небезпеку поширення в суспільстві несправедливості, що, на його переконання, відбудеться у випадку, якщо Німеччина, охоплена «сильним соціалістичним рухом», на власний розсуд, самочинно обиратиме на управлінські посади «надзвичайно впливового класу духовних вождів нації» (Шелер, 2005:73). Останнє є цілком зрозумілим з огляду на турботу Шелера стосовно залучення найкращих педагогічних кадрів до вищої школи Німеччини. Працює саме таких людей філософ зауважив у цьому творі, переймаючись проблемою їхньої «плинності» в освіті, що, на його переконання, унеможливує постійність навчання та «виховання духу». Тому Шелер рекомендував поширювати таку модель вищих «освітніх інститутів», які були б, з одного боку, незалежними від університету, а з іншого боку, перебували би з ним у «вільному союзі», разом із викладачами. Таким викладацьким складом, який змінюється принциповим чином, і якому слід бути залежним від побажань слухачів, людей, котрі здобувають вищу освіту (Шелер, 2005:74). Філософ не заперечив можливість прийняття рішень державою, чи міністерством, стосовно призначення на викладача посаду представника спеціально-наукового та фахового викладацького складу, але таке може відбутися, на його переконання, лише після рекомендацій найкращих спеціалістів. Шелер визнав за державою це право, позаяк саме вона передовсім зацікавлена у спеціальному й фаховому навчання своїх посадовців (Шелер, 2005:75).

Шелер запропонував у якості ідеальної мети покращення навчання розмежувати принципово різні завдання університету, відповідно до чотирьох або п'яти різних типів навчальних та освітніх інститутів. А саме таких типів. По-перше, попередній університет має поступово перетворитись на інститут переважно фахової і спеціальної освіти. По-друге, теоретично провідні дослідницькі заклади тодішньої Німеччини будуть відкриті заново і матимуть тісніший зв'язок з університетами та академіями. По-третє, будуть започатковані нові заклади на кшталт Collège de France, себто, такі інститути, де працюють видатні дослідники, які здатні здійснювати «духовні синтези». По-четверте, за Шелером, слід відкривати самостійні, незалежні від традиційного університету «народні університети», що відповідало тодішньому, все ще чинному освітньому закону Німецької імперії. По-п'яте, Шелер запропонував започаткувати роботу «Академії політичних і соціальних наук», яка переймалася би впровадженням у суспільство спеціально-наукового знання, що вирішувало б «суспільно-важливі, зокрема й політичні питання сучасності» (Шелер, 2005:74-76).

Як важливий чинник надання вищою освітою названого знання тодішньому німецькому юнацтву Шелер запропонував убачати постать викладача, такого непересічного освітянина, який передовсім своєю педагогічною діяльністю себе виявляє саме як особистість. Шелер виокремив те, що такий викладач як вихователь особистого духу юнака заслуговує на найбільшу увагу в порівнянні з дослідником, який, на переконання філософа, найчастіше не є особистістю. Шелер запропонував своїм читачам поставитися вельми уважно до «загальної

духовної значущості такого типу особистості всередині нації й поза ґерманським світом» (Шелер, 2005:76).

Відповідно до цих пропозицій, Шелер запропонував і дослідницьким інститутам (що варто застосувати також і для управлінського апарату та міністерств) призначати на керівні посади таких спеціалістів, які мають авторитет наукових дослідників міжнародного рівні, а в самій Німеччині отримали визнання дослідника-спеціаліста вищого рангу. Подібно до переконань В. Піхта, який позитивно поставився до реґулювання загальним рамочним законом «народного університету», що відбувалося б на рівні законів Німецької імперії, Шелер визначив чинником реалізації цього закону «самостійних районних і місцевих організацій федеральних держав», які поєднані між собою завдяки роботі «вищого комітету». Філософ запропонував залучати в якості педагогічних керівників «народного університету» лише високоосвічених представників академічного світу, які відкриті для народу, які «досконало знають його, народу, життя й потреби, і тільки вони, зважаючи на побажання та запити слухачів, які мешкають на даній місцевості, мають обирати для них викладачів» (Шелер, 2005:76).

Всупереч імперським, застарілим переконанням Бекера щодо керування саме Пруською державою всією німецькою культурною політикою, Шелер запропонував свою точку зору на це питання. За Шелером, будь-яка державна політика в культурній сфері може й має бути лише такою, котра лише еманіпує людину й утверджує її свободу. Філософ погодився з тим, що імперське відомство культури зможе виконувати управлінські функції заради єдності національної освіти, однак, на його переконання, пропозиція Бекера перетворити пруське міністерство освіти на «імперське відомство народної освіти» завершиться поразкою бодай тому, що «зустріне рішучий опір із боку південно-німецьких держав». Також Шелер заперечив можливість усіх інших «освітніх інститутів» бути залежними від такого імперського відомства культури (Шелер, 2005:76).

У другому розділі, що отримав назву «Побудова народного університету та університет» і складався з таких частин, як «Етос і цільові визначення» та «Взаємодія університету і народного університету у практичному плані», Шелер охарактеризував суть освітнього етосу саме як позаідеологічного, надав визначення його носію, такої особистості, яка, володіючи відповідними чеснотами та здібностями, має реалізувати педагогічні цілі освітнього етосу завдяки практичній підтримці традиційного німецького університету.

Ідейно спираючись на книжку В. Піхта «Розширення університету та рух за народний університет в Англії», зокрема зауваживши розділ «Workers Educational Association», Шелер її назвав найкращим зразком дії особистого духу освіченої людини та її етосу, що за своєю суттю є протилежним тодішнім соціальним феноменам у Німеччині, позбавлених впливу на себе такого сутнісного начала людини, яким є її дух. Причиною останнього Шелер передусім назвав, з одного боку, вплив німецького робітничого класу на поширення в суспільстві «нової», пролетарської культури на базі «дирявої, як решето, доктринальної системи ідей марксизму», з іншого боку, філософ звинуватив «академічних працівників» у тому, що вони «мрійливо присутні в минулих реаліях та ідеях філософської системи, яку назавжди відкинула історія». Відповідно до свого неґативного ставлення до лівої політичної ідеології, Шелер також визначив «класові ідеології» антиподами культури та науки, назвавши ті ідеології втіленням фальсифікації останніх і такими, що жодним чином не можуть бути їхнім ідейним «корінням» (Шелер, 2005:79).

Шелер указав на нездатність до духовної перебудови представників академічної спільноти, відповідно до вимог часу, і назвав останню «загіпнотизованою» економічними

труднощами тодішньої переможеної Німеччини. Але філософ підтримав бажання цієї спільнотою довести існування свого «нематеріального» та «неекономічного світогляду», що відбувалося через її закиди на адресу лівому робітничому рухові, який, мовляв, недооцінює значення та цінність інтелектуальної праці як «керівної в сукупному продукті народного господарства». Однак, з іншого боку, Шелер указав і на те, що така позиція є виключно економічною, і як така, вона не стосується ані «світогляду», ані «ідеалізму». Філософ охарактеризував ідеалістичний світогляд, якого дотримуються представники академічної спільноти, втіленням розумовної праці, такої роботи, яка не може бути «засобом економічно важливих результатів», але є ціннісно вищою за той «образ життя людини», яка виконує переважно фізичну працю (Шелер, 2005:79-80). Розумова праця, на його переконання, утверджує етос солідарності серед «представників академічного середовища», що зумовлює їхнє усвідомлення свого обов'язку та відповідальності «за духовне здоров'я та добробут усього народу, частиною котрого вони є». За Шелером, достоту цей етос, як втілення можливості бути працівником розумової праці, є чинником особистої моральності інтелектуала, який не може вимагати для себе привілею більшої оплати своєї праці (Шелер, 2005:80).

Як важливу мету «народного університету» Шелер охарактеризував помірковане, зважене формування такого спільного для німців світогляду, який зможе подолати релігійно конфесійну та партійну роздробленість, себто, іншими словами, ідеологічну диференціацію, який посилить такий вихований вплив освіти, що інтегруватиме всіх німців до соціального Цілого через нове залучення їх до спільних цінностей. На переконання філософа, такий університет може бути створений тільки за ініціативи «педагогічного ґенія» і лише там, де переважає селянське населення, котре дотримується єдиної релігійної традиції і, як можна зрозуміти, є справжнім носієм релігійного світогляду. Шелер постулював ознаки «народного університету», відповідно до яких останньому потрібно відбутися загальнонімецьким освітнім закладом, він має бути школою для робітників, а також він повинен слугувати не тільки освіті, але й формувати національну духовну єдність німців. Останнє уможлиблюється через порівняння світогляду представників однієї верстви німецького населення зі світоглядом іншої верстви (Шелер, 2005:81).

Шелер визначив дієвою завадою поширенню різних «партійних» або «прихованих партійних шкіл», себто, як можна зрозуміти, ідеологічно заангажованих освітніх закладів, викладацьку діяльність у «народному університеті» фахівців у галузі «наук про дух», себто, спеціалістів із гуманітарних наук (Шелер, 2005:81). На переконання Шелера, в названому університеті викладачу слід постійно звертати увагу своїх слухачів на можливість виконання різних особистих тлумачень щодо відповідних наукових результатів. Такий викладач має чесно представляти власну позицію, пропонуючи до спільного обговорення предметні основи свого вибору та мотиви, що спонукають, на користь саме такого рішення. Також, особисто обираючи знання для освітнього процесу, викладач жодним чином не повинен задовільнятися лише науковими здобутками (Шелер, 2005:81-82). За Шелером, освітній процес у «народному університеті», з одного боку, має позбутися впливу безпосередніх настроїв викладача, представлених його «серцем і волею», що передусім апелює до «розсудку та спогляданню», з іншого боку, метою «народного університету» не може бути просте передавання спеціально-наукового знання, зокрема, знання фахового. На думку філософа, знання слід викладати за допомогою таких «живих синтезів», які для всіх людей мали б як освітню цінність, так і таку цінність, що сприятиме педагогічному «формуванню людини». Освітню цінність таке знання має у випадку, коли воно представляє безпосередні людські переживання, спільні для всіх

людей, а також якщо це знання можна опрацювати таким чином, що воно потраплятиме до людської свідомості в будь-який момент її «актуального життя», аби його було можна застосувати як «живий» орієнтаційний чинник у будь-якій ситуації. Філософ був переконаний у тому, що саме цей тип знання гарантує «зростання» як самої людської душі, так і її внутрішньої потуги (Шелер, 2005:82).

Передбачаючи виникнення тенденції відкидання в рамках «народного університету» будь-якого спеціально-наукової та фахової освіти, Шелер останнє назвав симптомом відхилення від традицій німецької освіти саме як раціоналізованої. Себто, такої ідейно зваженої німецької університетської освіти, яка ніколи не демонструвала у своєму процесі пріоритетність викладання лише природничих, або точних, або гуманітарних наук. Філософ порівняв таке відхилення з «однобічною спеціалізацією будь-якого знання» і визначив як явно негативне його значення у взаєминах вищої освіти та народу. Виступивши в такий спосіб проти пріоритету викладання в «народному університеті» виключно спеціально-наукового знання, Шелер постулював суть своїх очікувань стосовно зворотного впливу «народного університету» на університет, ніж університету на «народний університет». На його думку, кожний по-університетські освічений викладач, який працює в «народному університеті», буде змушений інтегрувати все своє знання, за можливості позбавлятиме останнє «штучної термінології», вперше, по-новому визначатиме його освітню цінність, представляючи його своїм студентам «у більш живій та наочній формі» (Шелер, 2005:83).

Іншим чинником «народного університету», що має усунути з його освітнього процесу пріоритет спеціально-науково і професійного знання Шелер назвав його орієнтування на надання гуманітарного знання робітникам (Шелер, 2005:83-84). Відповідним освітнім завданням «народного університету» Шелер постулював «пробудження» в робітничій молоді відчуття того, що світ освіти перебуває «поза за межами» повсякденної робітничої праці, що робітник як людина, як громадянин, як німець «має ще цілком інші завдання, ніж ті, що властиві йому як робітникові». Тому, за Шелером, світ освіти має протистояти робітникові «як дещо чуже, нове, як такий собі невідомим для нього ціннісний вимір, що безмежно далекий від його фаху» (Шелер, 2005:84).

Третім цільовим призначенням «народного університету» Шелер запропонував убачати чіткіше та ясніше виокремлення виключно людського і душевного ціннісного змісту благ знання та освіти. Філософ зауважив те, що, незважаючи на останнє, на першому місці серед завдань «народного університету» має бути духовна діяльність, «радість від зростання та збагачення душі», себто, виключно «людська цінність освіти та знання», котру людина здобуває власною працею. Саме це завдання Шелер визначив вищим за «національну єдність, подолання класових, конфесійних та кланових протилежностей», вищим також і за внесок «народного університету» у «становлення нової німецької демократії», що, на його думку, сприяє «розумному застосування нових здобутих політичних та економічних прав» (Шелер, 2005:84). Філософ глибоко переконаний у тому, що новий, «народний університет» повинен бути ближчим до духу традиційного німецького університету, який «запліднить» його своєю унікальною спадщиною. Якщо ж «народний університет» прагнути тільки «національного єднання», тим самим він явно себе протиставить своєму попереднику. А якщо новий університет повідомлятиме своїм студентам лише «останні політичні та економічні відомості з метою навчання новим виборчим або іншим правам», то йому, – як про це пише Шелер, – за краще наразі зблизитися з основними політичними академіями, а також комерційними, технічними та індустріальними вищими школами, ніж з університетом» (Шелер, 2005:85). На думку філософа, призначення «народного університету» передовсім у його зверненні до

робітництва й селянства, а не до середньої верстви, для котрої вже були створені «особливі освітні організації». Через це Шелер підтримав точку зору свого сучасника Р. фон Ердберга, за якою «народний університет» мусить апелювати не до основних мас населення, а до суспільної «аристократії», котра передовсім прагне отримати освіту, яка їй дійсно потрібна. Отож, «народний університет» функціонуватиме за умови наявності малої кількості слухачів, яких має бути 40-60 осіб. Така кількість слухачів, за Шелером, уможливіє найкраще сприйняття навчального матеріалу, а також і неперервність спільної педагогічної роботи, чого, на його думку, потрібно обов'язково вимагати (Шелер, 2005:85).

Важливим моментом цієї, кінцевої частини Шелерового твору була авторське бачення майбутньої Німеччини як оновленої держави. Зауваживши думку В. Піхта, викладену у творі «Німецький народний університет майбутнього» щодо оновленої суті імперії саме як культурного простору розташування «народного університету», Шелер поставився до образу оновленої імперії як до втілення «ідеї духовної національної єдності». Ця духовна єдність для Шелера має бути сутнісною метою «народного університету», зумовлюючи загальний «доволі вільний і гнучкий рамковий закон», який пропонуватиме основну схему організації університету» (Шелер, 2005:87). У такій спільній роботі, що має відбуватися під егідою «народного університету», жодний викладач не повинен загубити відчуття особистої причетності до цієї праці. На переконання Шелера, держава має мінімальні права призначати викладачів на їхні посади, як і «обов'язок університетського викладача приймати таке призначення» (Шелер, 2005:87).

На завершення свого твору, Шелер у підрозділі «Взаємодія університету та народного університету у практичному плані» виклав вісім пунктів, відповідно до яких завданням попереднього, традиційного німецького університету є сприяння побудові й функціонуванню «народного університету» (Шелер, 2005:86). Серед тих пунктів ідейно цінними є передовсім три перші пункти. А саме наступні пункти. По-перше, на думку Шелера, традиційний університет сприятиме створенню, підтримці та організації «народного університету», якщо обере за мету своєї діяльності «ідею духовної національної єдності», що філософ охарактеризував як позаідеологічний чинник нової інтеграції повоєнного німецького суспільства (Шелер, 2005:87).

По-друге, набір викладачів для «народного університету», на переконання Шелера, має відбуватися з числа викладачів університету традиційного, що має тривати до того моменту, коли «народний університет» зможе виховати власні педагогічні кадри. Однак, така кадрова самостійність не повинна розірвати зв'язки між обома освітніми закладами. Чинниками, що також мають поєднувати освітян Шелер назвав «справжню любов та серйозний патос у справі народної освіти». Філософ застеріг від залучення до «народного університету» таких освітян, праця яких не зазнала впливу їхнього особистого духу, таких викладачів, які орієнтуються тільки на світоглядно практичні цілі, або на будь-які інші другорядні цілі. Іншою чеснотою нового викладача філософ визначив «уміння виводити знання з термінологій та формул, розмовляти точно й коротко, мистецтво ставити запитання й вести дискусії з людьми цілком іншого складу, незвичного для академічного середовища». Але найголовнішою чеснотою такого викладача Шелер постулював бажання розвивати «власну сутність і пізнавати душу робітничої людини», не нав'язуючи їй авторитарно своє знання (Шелер, 2005:87-88).

По-третє, навчання майбутніх викладачів для «народного університету» підготує до педагогічної роботи тих, кого Шелер назвав «професурою за педагогікою». Ті викладачі мають плекати свій безпосередній контакт із соціальною дійсністю. Після того, як вони якісно покращать свою педагогічну кваліфікацію у традиційному університеті, вони викладатимуть у

«народному університеті» свої дисципліни. Однак важливим моментом освітнього процесу філософ постулював можливість університетського викладача поширювати серед своїх студентів власний «етос відповідальності та солідарної відповідності», що стосується духовного здоров'я робітничого класу. Останнє для Шелера мало значення особливої вимоги, яку висувала «професура за педагогікою», працюючи в керованих педагогами освітніх інститутах (Шелер, 2005:89).

Свій проєкт реформування вищої освіти Шелер завершив підсумковим розглядом стосунків традиційного німецького університету та «народного університету». Філософ постулював суть їхніх гармонійних, вільних взаємин, назвавши їх «живими». Такими стосунками, які здійснюються завдяки «спільному етосу довіри», «етосу загальнолюдської та національної солідарності», що поступово реформуватиме ці обидва інститути, як також і їхніх представників. Шелер висунув своє застереження щодо неприпустимости потрапляння «народного університету» під «однобічне» управління традиційного університету. Останнє філософ визначив «фундаментальною умовою можливого відродження німецької вітчизни», що має бути відбудована відповідно до порад і рекомендацій реформованої вищої освіти, за її «активної участі та сприяння» (Шелер, 2005:93-94).

У додатках до цієї роботи, названих «Фрагменти з рукописного спадку Макса Шелера, що стосуються роботи «Університет і народний університет», філософ розглянув перелік небезпек, що «загрожують німецькій науці» і зауважив також «недоліки німецької освіти». Загалом ці зауваги Шелера можна зрозуміти як його застереження своїм читачам, аби останні не допустили ідеологічного розмежування знання, задіяного в оновленому освітньому процесі, та соціокультурної практики тодішнього німецького суспільства. Слід зауважити, що розгляд цієї проблеми – проблеми справжніх, ідеологічно несфальшованих взаємин практичного виміру буття суспільства та теорії, такого освітнього знання, котре потрібне для гуманістичного перетворення суспільства, яким Шелер постулював знання про людську сутність, про дух людини, – цей німецький мислитель продовжив у своїй наступній філософсько-освітній роботі «Форми знання та суспільство» (1924) (Шелер, 1994).

Висновки

Німецький мислитель Макс Шелер у своєму творі «Університет і народний університет» виклав своє бачення реформи управління університетом і здійснив критику переконань пруського посадовця Бекера щодо університетської освіти як централізованої на імперський кшталт. Макс Шелер також критично поставився до впливу лівої політичної ідеології на вищу школу тодішньої повоєнної Німеччини. На переконання цього філософа, реформована німецька вища освіта, отримавши в даному проєкті вигляд революційного реформування університету, здатна дієво унеможливити виникнення політичних конфліктів у німецькому суспільстві через надання доступного, позаідеологічного знання представникам робітничої молоді. Філософ, виклавши свої бачення нового, «народного університету», визначив суть його освітнього процесу як раціонально гармонізованого. Себто, такого процесу, який має гармонійно складатися зі спеціально-фахових і гуманітарних дисциплін. Виконувати управління новою вищою освітою Макс Шелер запропонував загально визнаним спеціалістам, таким дослідникам, які отримали в суспільстві дійсне визнання через виконання робіт, досліджень, результатом яких є отримання такого знання, що має особливе значення для соціального загалу. Зауваживши суть особистого духу людини, зокрема, освітянина, Макс Шелер його охарактеризував тим внутрішнім чинником, що надає правильні орієнтири освітянській діяльності. Філософ також визначив суть освітнього етосу як позаідеологічного й

постулював його носія такої особистості, яка, володіючи відповідними чеснотами та здібностями, має реалізувати педагогічні цілі освітнього етосу в межах «народного університету» завдяки практичній підтримці традиційного німецького університету. Серед тих педагогічних цілей мислитель виокремив як одну з найважливіших – формування за допомогою «народного університету» національної духовної єдності німців. Такого народу, який, відповідно до проекту Макса Шелера реформування вищої освіти, міг застосувати її виховний вплив на свою молодь, що формувало б її представників як особистостей, зумовлювало поширення в німецькому суспільстві зразків оновленої солідарності та особистої відповідальності за інших людей, а також уможливило би стійкий розвиток названого суспільства як громадянського. У майбутньому було б варто дослідити в інших філософсько-освітніх роботах Макса Шелера суті такої теорії, що має превалювати в освітньому процесі як позаідеологічне знання.

Бібліографічні посилання

- Шелер, М. (1999). *Ресентимент в структурі моралей*. С.–Пб.: «Наука; Университетская книга».
- Шелер, М. (2005). Университет и народный университет. *ЛОГОС*. № 6 (51). 60-97.
- Шелер, М. (1994). *Формы знания и общество*. Избранные произведения. М.: «Гнозис».
- Хорьков, М. (2007). *Контуры поздней философии Макса Шелера в свете его неопубликованого наследия*. Философские фрагменты из рукописного наследия. Москва. Изд. «Институт философии, теологии и истории св. Фомы».

References

- Max Scheler (1999). Resentiment v structure moraley. Moscou [in Russian]
- Max Scheler (2005). Universitet i narodnyi Universitet. Moscou [in Russian]
- Max Scheler (1994). Formy znania i obtshestvo. Moscou [in Russian]
- Horkov Mihail (2007). Kontury pozdnej filosofii Maxa Schelera v svete jeho neopublikovanogo nasledia. Moscou [in Russian]

Bryzhnik Vitalii

Introduction to Max Scheler's philosophy of education: reformed governance of higher education as a source of sustainable development of civil society

Abstract

Max Scheler published his work "University and Public's University" in 1921 in Germany during the period of the history when this state was in a state of social crisis. Having suffered a deep defeat in World War I, Germany gained serious economic, financial and domestic political problems. But the main problem for the then Germany was the crisis of social morality of the German people which had lost the traditional factors of their social integration and solidarity. Max Scheler postulated reformed higher education, that would be able to have positive influence upon the German society, primarily because of its educational influence on representatives of working youth, as a cultural alternative to those fallen factors. According to Max Scheler the reforming of higher education, as constructing a "public's university", had to be carried out primarily through the renewal of the leadership of educational institutions and through the involvement of new young

---

teachers into the educational process whose main work was upbringing of students through the provision of appropriate knowledge. This knowledge must consist in such a way to combine humanitarian and professional disciplines, which will result in the formation of a young worker as an active participant of the development of the post-war German society as democratic one and it will make impossible for any ideology to influence its conscious life. Max Scheler called the personal spirit of a man to be the internal factor that determines his or her pedagogical and educational activities. Those educators who understand the presence of a personal spirit in them will carry out their pedagogical activities, focusing on the idea of spiritual national unity. The result of such pedagogical activities will be the constant constructing of the civil society by a new personality, who was brought up within out-ideological education.

Key words: education, civil society, governance, personality, personal spirit, professional education, public's university, reforming, scholarship, university.

Інформація про автора:

Брижнік Віталій

- кандидат філософських наук, доцент
- Україна
- Інституту вищої освіти НАПН України; провідний науковий співробітник
- ORCID 0000-0003-1674-8294
- E-mail: Bryzhnik-@ukr.net

Bryzhnik Vitalii

- Doctor of Philosophy, Associated Professor
- Ukraine
- Leading Researcher of Institute of Higher Education of the National academy of educational of Ukraine;